

Evrım ÖLÇER ÖZÜNEL, Gelecekten Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma, Ankara: Grafiker Yayınları, 2023, ISBN: 978-625-6444-21-8, 248 sayfa.

Dr. Öğr. Üyesi Gözde TEKİN*

Sürdürülebilir kalkınma, gündeme geldiği ilk yıllarda daha çok çevreyle ilişkisi tartışılan ancak zaman içinde günümüz ve geleceği bir arada düşünen çok boyutlu bir kalkınma yaklaşımı olarak geliştirilmiştir. 2015 tarihli *Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi* adlı belge sürdürülebilirliği farklı boyutlarıyla ele alan bir eylem planı olarak gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın kültürle ilişkisini uluslararası belgelerden izlemek mümkündür. Bu belgelere ve literatüre bakıldığında dünyanın yaşadığı iklim ve su krizi gibi sebeplerle çevresel sürdürülebilirlik daha ön planda iken ekonomik sürdürülebilirlik onu takip eder. Sosyal sürdürülebilirlik ve onun içinde de “kültür” diğer iki boyuta göre daha geri planda kalmıştır. Ancak zaman içinde kültürün sosyal boyut içinde bir alt başlık olarak değerlendirilmesinin yerine başlı başına bir boyut olması gerektiği fikri güçlenmiştir. Bu doğrultuda kültürel unsurların özellikle de yerel kültürlerin ve geleneksel bilginin, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla ayrı ayrı ilişkili ancak bir arada ele alınacak kadar da bütünsel olduğu kesindir.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafından 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirası Korunması Sözleşmesi, koruma altına aldığı miras unsurlarını “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” (UNESCO, 2003) şeklinde tanımlarken korumanın bu mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak anlamına geldiğini vurgular. Diğer taraftan “Sözleşme bağlamında, sadece, uluslararası insan hakları belgeleri esaslarına uyan ve toplulukların, grupların ve bireylerin karşılıklı saygı gereklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olan somut olmayan kültürel miras göz önünde tutulacaktır.” ifadesi mirasın sürdürülebilir kalkınmayla güçlü ilişkisini gösterir. Diğer yandan sadece 2003 Sözleşmesi’nde değil kültürel mirasla ilişkili pek çok belgede sürdürülebilir kalkınmanın önemine, sürdürülebilir kalkınmaya odaklanan sözleşme ve belgelerde de kültürün kalkınma için önemine daha çok vurgu yapılır hâle gelmiştir.

Kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisi farklı disiplinler tarafından farklı boyutlarıyla ele alınsa da konuya somut olmayan kültürel mirasla ilişkisi çerçevesinde yaklaşan Türkçe ilk kitap çalışması olan “Gelecekten Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma” isimli kitap, Evrim Ölçer Özünel tarafından kaleme alınmış ve 2023 yılında Grafiker Yayınlarından çıkmıştır. Yazarın kitabı tanımlayan “somut olmayan kültürel mirasın ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının, insanlığın geçmişi ve geleceği arasında önemli bir köprü kurduğu gerçeği etrafında dönüyor” (2023: 7) ifadesi sürdürülebilir kalkınmanın bugün ve geleceği bir arada düşünen yaklaşımını ve kültürel mirasın yaşayabilirliğinde kuşaklar arası aktarıma odaklanan koruma bakış açısını özetlemesi bakımından önemlidir. Diğer yandan kitap; yukarıda da vurgulanan sürdürülebilir kalkınmanın kültürel boyutu konusunda “kültürün sürdürülebilir kalkınma

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, gozde.tekin@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9068-0788.

çalışmalarının dördüncü önemli bileşeni olarak ön plana çıkması için farkındalık yaratma” (2023: 12) amacıyla kaleme alınmıştır. Somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisinde gündeme gelen ya da gelmesi muhtemel olan katkı ve riskler üzerine odaklanan kitap, okuyucuya her iki konuda da derin bir teorik zemin sunmakta, konuyu bütüncül bir yapıda ele almakta ve uygulama örnekleri ile desteklemektedir. Kitap, giriş ve sonuç bölümlerinin dışında üç temel bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü *Kültürel Miras Biçimleri ve Sürdürülebilir Kalkınma*; birinci bölüm *Eski Köyün Yeni Adetleri: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma*; ikinci bölüm *Sözleşme’nin Kavram Dünyasında Sürdürülebilir Kalkınma*; üçüncü bölüm ise *Kaygan Zeminler: Korumada Risk Alanları ve Sürdürülebilir Kalkınma*, sonuç bölümü ise *Kültürel Mirasın Sürdürülebilir Kalkınma İçindeki Rolü* başlığını taşımaktadır.

Giriş bölümünde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi temel çerçevesiyle irdelenmiş, Sözleşme dışı kavramlar ve UNESCO’nun diğer kültürel miras sözleşmeleriyle ilişkisi göz önünde tutularak okuyucuya teorik bir temel sunulmuştur. Yazar, “kırılgan bir miras alanı” olarak tanımladığı somut olmayan kültürel mirasın, diğer kültürel miras unsurlarından ve onların koruma yöntemlerinden farkına dikkat çekerken; 2003 yılına gelene kadar bu miras unsurlarının korunması konusunda atılan adımlara yer vererek bir süreç okuması yapar. Bu çok yönlü okuma; Sözleşme’nin tanımlarından, kapsamından, koruma ve aktarım biçimlerinden, Sözleşme ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisinden, Sözleşme’nin risk alanlarından söz ederken konuya ilişkin eleştirel bir bakış açısı geliştirmeye de katkı sağlamaktadır.

Eski Köyün Yeni Adetleri: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma başlıklı birinci bölümde, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden birbirlerine katkısı incelenmiştir. Kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınmadaki rolü üzerine güçlü bir çerçeve sunan bu bölümün *Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihi ve Kültürel Miras Algısı* alt başlığında, sürdürülebilir kalkınmada gelecek kuşaklar fikrinin ortaya atıldığı 1980’li yıllardan günümüze atılan adımlar (Birleşmiş Milletler ve diğer kurumların konferans, rapor, deklarasyon, beyanname vb. çalışmaları) detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Bu başlıkta aktarılanlar 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinin yer aldığı 2015 tarihli “Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi” adlı belgeye kadar ortaya atılan fikirleri, değişim ve dönüşümleri görebilmek özellikle de kültürün bu kalkınma yaklaşımındaki değişen konumunu anlayabilmek açısından etraflı bir analiz sunar. *Sözleşme’nin Sürdürülebilir Kalkınma ile Temas Noktaları* alt başlığında ise UNESCO’nun Hükümetlerarası Komite ve Genel Kurul Toplantıları takip edilerek somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisine yönelik sürece yer verilir. 2016 yılında Sözleşme’nin Uygulama Yönergesi’ne eklenen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Ulusal Düzeyde Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma* başlıklı bölüm, iki belge arasındaki ilişkiyi daha da görünür kılmaktadır. Söz konusu Uygulama Yönergesi’nin Türkçe çevrisine kitabının ekinde yer veren Evrim Ölçer Özünel, bu sayede okuyucusuna konuyu resmî belgeler üzerinden takip etme imkânı da sağlamıştır. Yönerge’ye eklenen bu bölüm, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nde yer alan 17 hedefin her biriyle Sözleşme’nin ilişkisini içerir. Kitabın bu alt başlığında da bu ilişki detaylı bir şekilde yorumlanmış ve ortaya çıkabilecek riskler örnekler üzerinden açıklanmıştır. *Madalyonun İki Yüzü: Sürdürülebilir Kalkınma ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Birbirine Katkısı* alt başlığında ise sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi daha detaylı bir biçimde örnek uygulamalar üzerinden incelenmiştir.

Sözleşme'nin Kavram Dünyasında Sürdürülebilir Kalkınma başlıklı ikinci bölümde Sözleşme çerçevesinde gündeme gelmiş temel kavramlar, sürdürülebilir kalkınma ile ilişkileri odağında yorumlanmıştır. Bu bölümde SOKÜM'ün korunması süreçlerinde topluluk, grup ve bireylerin rolü ve katılımın önemine; SOKÜM'ün bir parçası olarak kabul edilen kültürel mekânın koruma ve aktarımdaki hayati yerine; eğitimin SOKÜM'ün aktarımında nasıl bir koruma yöntemi olarak sunulduğuna ayrı başlıklar altında yer verilmiştir. Ayrıca Sözleşme'nin üzerine temellendiği unsur, envanter ve liste kavramlarını Sözleşme metninden ve Uygulama Yönergesi'nden ilgili maddelere değinerek açıklayan Ölçer Özünel'in tüm bu başlıkları Türkiye'nin ve diğer pek çok ülkenin kayıtlı unsurları üzerinden örneklendirmesi, Sözleşme'nin kavramsal çerçevesini anlamak açısından fayda sağlamıştır. Ayrıca bu bölümde Sözleşme'de yer alan beş başlığın her biri detaylı olarak açıklanmış, listelerden örneklerle yer verilmiş ve her bir başlığın sürdürülebilir kalkınmadaki rolüne değinilmiştir. Verilen örneklerin 17 hedeften hangisiyle hangi bakımdan ilişkili olduğuna değinen bu başlıklar, SOKÜM'ün Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne nasıl entegre edilebileceği konusunda yerel yönetimlere, eğitim, kültürel miras, turizm alanlarındaki uzmanlara ve uygulayıcılara yol gösterici niteliktedir. Ayrıca bu durum, SOKÜM unsurlarının kalkınmanın çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlarının her biriyle ne kadar derinden etkili olduğunu gösterirken bir anlamda kültürün dördüncü bir boyut olarak ele alınmasının zorunluluğunu da ortaya koyar.

Kaygan Zeminler: Korumada Risk Alanları ve Sürdürülebilir Kalkınma başlıklı üçüncü bölümde ise Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nin altıncı bölümünde yer alan her bir başlık ayrı ayrı ele alınmış ve somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilir kalkınma amaçlarına nasıl katkı sağlayabileceği örneklerle açıklanmıştır. Bu başlıklarda hem Sözleşme'nin risk alanları hem de dünyanın mücadele ettiği krizlere yönelik riskler üzerinden bir analiz yapılmıştır. *Yalnız Taş Duvar Olmaz: Kapsayıcı Sosyal Kalkınma* alt başlığında sosyal kalkınmanın ve SOKÜM'ün birbirini besleyen kaynaklar olduğuna özellikle vurgu yapılmış, sosyal kalkınmanın eğitim ve ekonomik kalkınma ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. *Bakarsan Bağ Bakmazsan Dağ Olur: Çevresel Sürdürülebilirlik* başlığı altında insan ve doğa ilişkisi çerçevesinde gündeme gelen çevresel sürdürülebilirliğin somut olmayan kültürel mirasla ilişkisi ele alınmıştır. Sözleşme'nin koruma altına aldığı beş başlıktan biri olan Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar başlığı, çevre ve somut olmayan kültürel miras arasındaki güçlü bağı gösterir ve yazar Temsilî Liste'ye kayıtlı unsurlar üzerinden konuyu örneklendirerek açıklar.

Kazanmayanın Kazanı Kaynamaz: Kapsayıcı Ekonomik Kalkınma başlığında somut olmayan kültürel miras ve ekonomi ilişkisini tarım, el sanatları, turizm üzerinden ele alırken; *El Kazanı ile Aş kaynamaz: Gıda Güvenliği* başlığında ise geleneksel üretim, gıda ve mutfak uygulamalarını sürdürülebilir kalkınma amaçlarıyla ilişkilendirerek ele alır. *Hem Ziyaret Hem Ticaret: Aşırı Ticarileşme ve Turizm* başlığı ise aşırı ticarileşme, aşırı turistifikasyon, aşırı müzeleştirme, aşırı profesyonelleşme, bağlamından koparma gibi risk alanlarına değinerek turizm, ticarileşme ve somut olmayan kültürel miras arasında dengenin korunmasına vurgu yapar. Turizmde yaratıcılığın ve geleneksel kültürle ilişkisinin güçlendiği günümüzde sürdürülebilir turizm, sorumlu turizm gibi yaklaşımlar önem kazanmıştır. Bu doğrultuda kitabın bu başlığının önemi, kültürel mirası da içine alan sürdürülebilir turizm yaklaşımları geliştirilmesi ve uygulamaya konması açısından özellikle vurgulanmalıdır. Kültürel mirasın korunması ve turizminin sürdürülebilirliği arasında ayrılmaz bir bağ vardır ve risk alanları iyi yönetilmediğinde çift yönlü olumsuz etkiler ortaya çıkar. Üçüncü bölümün son alt başlığı ise *Kırılgan Zeminler: Acil Durumlarda Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kalkınma* adını taşır ve dünyanın pek çok yerinde farklı biçimleriyle mücadele edilen doğal ve insan kaynaklı felaketlerle somut olmayan kültürel

miras ilişkisine ayrılmıştır. Öncelikle Sözleşme çerçevesinde “acil durum” kavramının ne anlama geldiği ve süreç içindeki yaklaşım ve ilkelere yer verilmiştir. Ardından acil durum ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi, acil durumlarda SOKÜM’ün korunması ve acil durumlarda SOKÜM’ün rolü üzerinden ele alınmıştır. Özetle yazar hem somut olmayan kültürel mirasın acil durumlardan nasıl etkilendiğini ve onu korumak için hangi önlemlerin alınması gerektiğini, hem de toplulukların dirençlerini artırmak ve iyileşmelerini kolaylaştırmak için somut olmayan kültürel mirastan nasıl yararlanılacağını irdelemiştir. Kitabın sonuç bölümünde sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan kültürel miras ilişkisinin kavranmasında kavramlar dünyasını anlamlandırmanın önemine bir kez daha vurgu yapılırken kitabın önemli noktaları özetlenmiştir.

EvrİM Ölçer Özünel’in somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisinde kuramsal çerçeve ve uygulama örneklerini bütüncül bir şekilde analiz etmesi diğer bir deyişle resmî belge analiziyle sınırlı kalmaması; uygulayıcılar için dinamik ve işlevsel bir metnin, konuyla ilgilenen uzman ve araştırmacılar için de derinlikli ve eleştirel bakış açısına sahip ufuk açıcı bir kılavuzun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer taraftan yazarın SOKÜM Sözleşmesi çerçevesinde gündeme gelen ulusal ve uluslararası pek çok toplantıya katılmış, konuyla ilgili yayın ve proje çalışmalarında yer almış, Sözleşme’nin Değerlendirme Kurulu’nda görev alıyor olması analiz ve yorumlarının kendi uzmanlık deneyimiyle desteklenmesine ve konuya çok yönlü bakabilmesine imkân vermiştir. Sonuç olarak somut olmayan kültürel miras ve sürdürülebilir kalkınma ilişkisini pek çok disiplinin uzmanını olduğu kadar farklı kurum ve kuruluşları da ilgilendirecek bir bakış açısıyla ele alan kitap, yapılacak diğer çalışmalara kaynaklık edecek temel bir çalışma niteliği taşımaktadır. Kitabın; halk bilimi, kültürel miras, turizm, eğitim, ekonomi, kent planlaması, yerel yönetim gibi alanların dışında iklim, çevre, gıda, su vb. küresel krizlerle ilgili tüm alanların dikkatinde olması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- UNESCO (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2025).
- Ölçer Özünel, Evrim (2023). *Gelecekte Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: Grafiker Yayınları.